

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע י

פרשת דברים, תשס"א
מספר 403מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אחריות העם למעשי מנהיגיו

נאומו הארוך של משה בחומש דברים שזור מראשיתו באזכור פרשיות מן העבר. חז"ל אומרים שאלו הן דברי תוכחה,¹ ובלשון הרמב"ן (בהקדמתו לדברים): "וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עוונותיהם, כמה ימרוהו במדבר, וכמה התנהג עמם הקב"ה במידת רחמים... שיוכחו בדבריו שלא יחזרו לקלקולם". לאור זאת נבחן את שני הסיפורים הראשונים המובאים בפרשת דברים: מינוי שופטים (א, ט-יח), ופרשת המרגלים (א, יט-מו). אזכור פרשיות אלו מעורר מספר תמיהות:

- מהי התוכחה בסיפור על מינוי השופטים. בסיפור המקורי בפרשת יתרו מדובר על עצה טובה, ולא על חטא. ואם כן, לשם מה הובא סיפור זה כאן?²
- בפסוק יד נאמר: "ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות". במקור, בפרשת יתרו, אין רמז להשתתפות העם במינוי.
- בפרשת יתרו, יתרו הוא היוזם, ואילו כאן נשמט שמו לגמרי.³
- בפסוק טז מובאות מצוות בקשר למשפט: "שמע בין אחיכם" וכו'. מה עניין למצוות בשעת הזכרת מינוי השופטים לשם תוכחה?
- אזכור מינוי השופטים מובא בסמיכות לפרשת המרגלים, האם יש קשר בין השניים?
- באזכור שליחת המרגלים מסופר כאן שהעם יזם את שליחתם: "ותקרבון אלי פלכם", ואילו במקור, בפרשת שלח לך, לא נזכר העם כלל כיוזם או כשולח את המרגלים.⁴
- בפסוק כה מסופר: "וישבבו אתנו דבר ויאמרו טובה הארץ", והרי בפרשת שלח לך נאמר להפך, שהמרגלים הוציאו דיבת הארץ רעה?⁵

¹ ראה רש"י עפ"י הספרי, דב' א, א.

² אמנם על פס' יב: "טרחכם משאכם וריבכם" אומר רש"י: מלמד שהיו טרחנים, ואף אפיקורסים, שחשדו במשה, וכן היו רוגנים. אם כן אולי הוא גם רמז לתוכחה.

³ בעניין זה ראה מה שכתב הרמב"ן בפס' יח.

⁴ לעניין זה ראה מה שכתב רש"י בריש פרשת שלח.

⁵ רש"י כאן מתרץ, כי "ויאמרו" מתייחס רק ליהושע וכלב, ועדיין צריך הסבר מדוע השמיט הכתוב את תשובת הרוב, וראה ברמב"ן כאן.

ה. בפסוק כט מסופר, כי משה אמר לעם שלא יפחדו מן הכנענים, ואילו בפרשת שלח לך, אין תיאור מקביל לכך.

כדי לתרץ שאלות אלו עלינו להניח מראש, כי אותו סיפור יכול להיות מתואר בשתי גירסאות, כאשר לכל גירסה יש תפקיד משלה, ומכאן השינויים בהתאם לזמן, למקום ולנסיבות העניין. מה שמדגיש סיפור זה מחסר האחר, ומה שמבליט הראשון משמיט השני.

שתיקה כהסכמה

נתמקד כעת בגרסה המצויה בפרשתנו, באשר לסיפור מינוי השופטים וסיפור המרגלים. כאמור מטרת משה באזכור זה הוא להוכיח את העם ולהכינו לקראת הבאות.

נפתח במינוי השופטים. כאן עיקר המטרה היא לא לשם תוכחה, אלא ללמדם אחריות מהי. משה כביכול אומר להם: אל תתלו באחרים, כאילו מה שתעשו, הן לטב והן למוטב, תלוי במנהיגים לבדם ולא בכם. זו גישה שאינה נכונה ואינה רצויה. שכן, אם קיבלתם והסכמתם לכל "פרוייקט" שהוא, אתם שותפים בו, ואתם נושאים באחריות לגביו.

נכון שתוספת השופטים ומינויים הייתה ביזמת יתרו, אבל העם הסכים. יש להניח שהעם נשאל על כך, כאמור כאן ("ותענו אותי... טוב הדבר"), אלא שבפרשת יתרו לא היה חשוב לספר זאת, ואילו כאן חשוב לציין שהמינוי נעשה על דעתם, למרות שלא הם שיזמו אותו.

בכך מתורצות שלוש השאלות הראשונות. ברם, בטרם נמשיך כסדר, נפנה לשאלות האחרונות בעניין המרגלים. אכן, המרגלים הם ששכנעו את העם כי "לא נוכל לעלות". אבל העם הסכים וקיבל את דבריהם, ואם כן הוא נושא באחריות. כוונת משה לומר: לא תוכלו להתחמק בטענה, כי המרגלים הם האשמים. משום כך סיפורם כלל אינו מובא כאן, אלא החלק הראשון של דבריהם "טובה הארץ", שאותו אמרו כולם. יתר דברי המרגלים, כמו הוצאת דיבת הארץ, אינם רלבנטיים בהקשר זה, שכן אין בהם כדי לרפא את חטא העם.

מאותה סיבה, גם היזמה לשלוח את המרגלים אינה מובאת כאן באותו אופן. בין אם היא באה מצד העם (א, כב) ובין אם היא באה מצד ה' (תחילת פרשת שלח לך), כאן חשוב להדגיש, כי האחריות לתוצאות השליחות היא של העם, ואין העם יכול להתחמק בטענה שהוא לא היה היוזם הבלעדי. כך מתורצות השאלות השישית והשביעית. מכאן נעבור לשאלות הרביעית והחמישית.⁶

משפט צדק כתשובה למרגלים

פרשת מינוי השופטים משמשת במידה ידועה כהקדמה לפרשת המרגלים. נאמר בה מפורשות כי השופטים צריכים לשמוע את שני הצדדים ללא משוא פנים ולהכריע ביניהם (א, טז). אם כן, כשבאו המרגלים ועמדו אלה מול אלה, שניים כנגד עשרה, צריך היה העם לשמוע "כקטן כגדול", ולא להתייחס לשניים כאל קטנים ומעטים שאינם ראויים להישמע. היה עליהם לשפוט צדק "בין איש ובין אחיו ובין גרו", ומסביר רש"י: "זה בעל דינו שאוגר עליו דברים". אם המרגלים הם אלה שאגרו טענות חדשות נגד המקובל והמוחזק, כי הארץ טובה וכי היא תיכבש לפני ישראל, עליהם הייתה הראיה. לכן בא בהמשך הציווי: "לא תגורו מפני איש" (יז) - לא היה לכם לפחד מפני אגירת טענות המרגלים.

משה ממשיך בדבריו לעם וכאילו אומר: ואם בכל זאת חששתם, "הדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי". היה עליכם למסור חששותיכם בפני, ולצפות לדברי חיזוק ממני בשם ה', כי המשפט לא-להים הוא.

לפי זה מובן הקשר בין שתי הפרשיות, וכן הצורך בציווי על משפט צדק, שכן משפט צודק הוא המפתח להתגבר על האתגר שהציבו המרגלים בפני העם.

⁶ באשר לקשר שבין הפרשיות ניתן לומר, כי משנצטוו להיכנס לארץ (פס' ז), הרי ללא מטרה מעבר לעצם הכניסה, ההתמודדות עם קשיים כמו סיפור המרגלים, קשה ביותר. אבל כאשר משה מזכיר להם כי יש מטרה מעבר לעצם הכיבוש וההתנחלות, והיא קיום המשפט, הרי המוטיבציה למילוי חזון זה עוזרת להם להתגבר על הקשיים. ואולי רעיון זה רמוז בפסוק יח: "ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשו". כלומר, צויותי לכם מה לעשות בארץ, ואל תהיו טרודים כל הזמן רק בשאלה כיצד נכנסים לארץ.

מכאן גם תשובה לשאלה האחרונה. אכן משה גם הוא דיבר על לבם שלא ישמעו למרגלים,⁷ אלא הדברים נזכרו כאן כדי לומר, שהיה עליהם להתייחס לוויכוח שבין המרגלים בבחינת - "הדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי".

מדברים אלה ניתן להפיק לקח לדורות והוא, כי עם שמסכים למהלכים של מנהיגיו נושא גם באחריות עליהם. העם אינו יכול להשתמט בטענה כי הוא לא יזם, לא עשה בפועל וכיוצ"ב. הסכמתו בשתיקה, או אף אי התנגדותו, עושה אותו שותף למעשה או למחדל. אין המרגלים פוטרים את העם מאשמתו, ואין יתרו מוציא את העם מזכותו במינוי השופטים.

הדברים אמורים לא רק בעם ישראל, אלא כלפי כל עם וציבור, מאז ועד ימינו.

איתמר ורהפטיג

המחלקה למשפטים

⁷ ועדיין צ"ע מדוע לא נזכר הדבר בפר' שלח. אכן הרמב"ן שם (במד' יד, ה) טוען, כי בפסוק "ויפל משה" רמוז כי משה ואהרן דיברו וניסו לשכנע אם העם לבל ישמע למרגלים. ואילו כאן (כה) נדחק הרמב"ן לומר, כי "נאמר אלכם לא תערצון" (כט) אינו סיפור היסטורי, אלא דברי משה כעת, בשעת התוכחה, וצ"ע.